

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ НОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ПЕНІТЕНЦІАРНИХ КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНІ

У статті виявлено існуючий стан і встановлено перспективні напрямки нормування параметрів складових архітектурного середовища пенітенціарних комплексів різних типів, а саме: територій ділянок, функціональних зон і блоків приміщень, окремих приміщень.

В статье выявлено существующее положение и установлены перспективные направления нормирования параметров составляющих архитектурной среды пенитенциарных комплексов различных типов, а именно: территорий участков, функциональных зон и блоков помещений, отдельных помещений.

In the article existent position is exposed and perspective directions of setting of norms of parameters of constituents of architectural environment of penitentiary complexes of different types are set, namely: territories of areas, functional areas and blocks of apartments, separate apartments.

Проблематика встановлення параметрів архітектурного середовища пенітенціарних комплексів будівель і споруд, що виражається у їх систематизації та нормуванні, надзвичайно гостро постає в останні роки як перед керівництвом системою виконання покарання України, так і перед суспільством і державою взагалі, які стали на шлях до євроінтеграції. Починаючи з часів отримання Україною незалежності та до сьогодні, держава потребує зміни філософії процесу виконання покарань відповідно до європейських стандартів утримання засуджених і правил поведінки з ними [1]. Головною метою сучасного підходу має бути створення в місцях позбавлення волі умов, які б не принижували людську гідність, а, навпаки, допомагали людині визнати цінність свободи та законслухняного способу життя, аби звільнена людина не повернулась до злочинної діяльності. Безперечно, вітчизняні установи виконання покарань і слідчі ізолятори сьогодні важко порівнювати з аналогічними закладами у розвинутих європейських країнах, але деякі зміни у законодавстві та результати проведеної роботи свідчать про неухильний курс Державної пенітенціарної служби України на євроінтеграцію у питаннях забезпечення цивілізованого та гуманного виконання кримінальних покарань.

Станом на 1 листопада 2015 року сфера управління Державної пенітенціарної служби України нараховує 177 установ (виправних колоній) та 669 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції. З них 29 установ виконання покарань (близько 12 тисяч засуджених) та 47 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції знаходяться на території Донецької та Луганської областей, яка тимчасово не контролюється українською владою. При цьому в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, утримується 70873 особи [2]. Аналіз даної статистики дозволяє дійти висновку про необхідність невідкладної модернізації існуючої мережі виправних установ в Україні шляхом нового будівництва пенітенціарних комплексів, а також реконструкції та реновації застарілих виправних колоній та слідчих ізоляторів.

Донедавна основними нормативними документами, що регламентували проектування вітчизняних виправних колоній, виступали ВСН 10-73 «Указания по проектированию и строительству ИТУ и военных городков войсковых частей МВД СССР», а також більшість типових проектів відповідно до «Перечня типовых проектов зданий и сооружений МВД СССР». У 2013 році проектним інститутом МВС на замовлення Державної пенітенціарної служби були розроблені Відомчі будівельні норми «Будинки і споруди. Проектування установ виконання покарань і слідчих ізоляторів». На жаль, даний документ, призначений бути основою для формування сучасного повноцінного архітектурного середовища для утримання та ресоціалізації засуджених, у багатьох своїх принципових позиціях мало чим відрізняється від попередніх документів радянських часів. Зокрема, нормами передбачається обмеження поверховості режимних будівель до чотирьох поверхів, що є недоцільним для слідчих ізоляторів у структурі великих міст; жорстке відокремлення ділянок будівель різного призначення; облаштування окремих будівель клубів, дисциплінарних ізоляторів, лазень замість душевих при житлових блоках, тобто використовуються поняття та передбачаються дії, які є морально застарілими та не відповідають сучасним тенденціям проектування, будівництва і експлуатації виправних закладів у різних країнах світу. Отже, на основі вивчення проблеми, можна констатувати її часткову невирішеність у галузі створення нормативної бази проектування пенітенціарних комплексів нового покоління в Україні. Незважаючи на вищевказані недоліки, нові ВБН «Проектування установ виконання покарань і слідчих ізоляторів» можуть служити основою для подальшого вдосконалення нормативної бази у цій галузі. Для поліпшення

результатів розроблення нормативної документації у галузі проектування та будівництва виправних установ рекомендується залучати до цієї роботи не тільки спеціалістів вузького профілю, а й архітекторів – теоретиків і практиків, які працюють у галузі містобудування, громадського та промислового будівництва тощо.

Нормування окремих складових та елементів пенітенціарних комплексів повинно здійснюватися з оглядом на правову регламентацію усіх видів життєдіяльності у виправних установах різних типів, а саме: режимної, соціально-педагогічної, побутово-господарської, виробничої, навчальної, дозвіллевої та духовної. Теоретичним підґрунтям нормування виступає розширена та поглиблена типологія функціонально-планувальних структур і об'ємно-просторових організацій пенітенціарних комплексів [3].

Обґрунтування параметрів архітектурного середовища виправних установ різних типів на рівні комплексів будівель і споруд включає нормування ділянки, розміщення на ній забудови, встановлення номенклатури функціонально-планувальних блоків приміщень, їх площі та зв'язків між ними, врахування особливостей конструктивних та предметно-просторових рішень.

Відповідно до розроблених нещодавно норм земельна ділянка пенітенціарних комплексів усіх типів і рівнів безпеки розподіляється на окремі зони та дільниці, які нормуються за місткістю закладу та ступенем безпеки. Показник площі земельної ділянки, що розраховується на 100 засуджених, складає: для мінімального рівня безпеки 0,26 га, середнього рівня – 0,28 га, максимального рівня безпеки – 0,38 га. Щільність забудови житлової зони складає: для мінімального рівня – 19 %, середнього – 21 %, максимального рівня безпеки – 20 % [4]. Усі функціональні зони та дільниці карантину, діагностики та розподілу, ресоціалізації, посиленого контролю та соціальної реабілітації, а також окремі будівлі медчастини та дисциплінарного ізолятора відокремлюються одна від одної та огорожуються. Необхідно відзначити, що в закордонних виправних закладах суворий розподіл території комплексів на ділянки, підзони та їх жорстка ізоляція є мало розповсюдженим планувальним прийомом навіть у комплексах максимального рівня безпеки [5].

Результати проведених досліджень та практики експериментального проектування дозволяють систематизувати основні функціональні групи приміщень пенітенціарних комплексів і визначити їх параметри. Адміністративно-службові приміщення пенітенціарних комплексів усіх типів включають підгрупи приміщень, які

розташовуються у відповідних блоках чи будівлях: контролювання та управління комплексом; проведення слідчої роботи при наявності у складі комплексу ділянки слідчого ізолятора; адміністративно-службові приміщення навчального центру; адміністративно-службові приміщення виробництва.

Приміщення для утримання та проживання засуджених складаються з підгруп приміщень камерного типу для утримання заарештованих у слідчому ізоляторі, а також у закладах і на ділянках максимального рівня безпеки, в дисциплінарному ізоляторі; камер короткочасного перебування під час прийому до закладу та звільнення з нього; житлових приміщень для засуджених блочного типу. Функціональна група навчальних приміщень поділяється на підгрупи приміщень загальноосвітньої школи та, за необхідності, теоретичного циклу ПТУ. Місткість школи для виховного закладу розраховується на повний обсяг вихованців при двозмінних заняттях, для виправного комплексу – на 40 % від загальної місткості. Місткість профтехучилища розраховується на половину загальної кількості неповнолітніх та 25% дорослих засуджених.

До групи дозвіллевих приміщень входять приміщення видовищного залу, гурткові, приміщення для проведення релігійних обрядів, спортивно-оздоровчі приміщення. Функціональна група приміщень медичного обслуговування включає приміщення лікарського пункту або медичної частини, а також медичної допомоги службовому персоналу. Група приміщень виробництва пенітенціарних комплексів складається з виробничих цехів того чи іншого профілю. До цієї групи можуть належати також навчально-виробничі майстерні у випадку, коли на їх базі працює професійно-технічне училище закладу. У закладах з аграрною спеціалізацією виробництва ця група приміщень включатиме парники, теплиці, приміщення для утримання худоби тощо.

Особлива увага при формуванні нормативної бази проектування установ з виконання покарань усіх типів і видів приділяється групам приміщень для утримання та проживання заарештованих (у слідчих ізоляторах, арештних домах) та засуджених (у пенітенціарних закладах трьох рівнів безпеки). Засуджені, які відбувають покарання у виправних установах мінімального та середнього рівня безпеки, розміщуються в будинках блочного типу та забезпечуються житловою площею у розмірі не менше 4 м² на особу, куди включається площа вестибюлю та кімнати для виховної роботи. Колектив засуджених, який обслуговується у відділеннях соціально-психологічної служби, чисельність яких може нараховувати від 50 до 120 осіб, розміщуються у секціях з окремими

виходами та запасними евакуаційними виходами. Взагалі, житлова блок-секція пенітенціарного закладу складається з вестибюлю, спальних кімнат, загальної кімнати для виховної роботи, кабінету начальника відділення, кімнати для прийому їжі при децентралізованій схемі обслуговування, побутових і допоміжних приміщень. Розміри спальних кімнат у житлових блоках-секціях для проживання засуджених приймаються з урахуванням розташування меблів і обладнання, а також мінімальних відстаней між ними.

Житлові блоки на дільницях карантину, діагностики та розподілу, де новоприбулі засуджені перебувають протягом 14 діб, рекомендується організовувати за подібними принципами, як і житло для основного контингенту на дільниці ресоціалізації. Кількість спальних місць залежить від місткості дільниці карантину, діагностики та розподілу, які розраховуються на 20-50 осіб, залежно від місткості пенітенціарної установи. Житлові блоки для утримання засуджених на дільницях соціальної реабілітації комплексів мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки, передбачають влаштування: кабінетів молодшого інспектора та начальника відділення; спальних кімнат для засуджених; приміщення для зберігання особистих речей; приміщення для прання, сушіння та прасування одягу та білизни; кімнати для проведення тривалих і короткострокових побачень; кімнати для приймання лікарем; кімнати виховної роботи; приміщення для занять фізичною культурою; кухні-їдальні, душових і санвузлів. Також у цьому блоці чи окремій будівлі облаштовується місце для телефонних розмов засуджених під контролем адміністрації.

Житлові блоки із загальними приміщеннями камерного типу (ЗПКТ), приміщеннями камерного типу (ПКТ) і дисциплінарний ізолятор (ДІЗО) призначені для утримання відповідної категорії засуджених і порушників режиму в пенітенціарних комплексах максимального та середнього рівнів безпеки. У комплексах мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання облаштовуються житлові ПКТ і ДІЗО, а у закладах мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами утримання – тільки ДІЗО. Місткість ДІЗО у виправній колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання приймається на 10 місць – з однією камерою на 6 місць і двома камерами на 2 місця.

Камери, у яких можуть розміщуватися від 2 (10% від загальної кількості осіб) до 8 (40%) засуджених, проектується із розрахунку не менше 4 м² житлової площі на людину. Склад приміщень житлової

секції для утримання засуджених у режимі підвищеної безпеки передбачає влаштування кімнати для оперативного працівника, камер-палат для лікування хворих засуджених, робочих камер на 5-12 робочих місць, прогулянкового двору на 25% від місткості блоку, кімнати для прийому засуджених службовим персоналом, кімнати відправлення релігійних обрядів тощо. Передбачається, що кількість пересувань засуджених, які тримаються у відповідних житлових блоках, прагне до мінімуму, що проявляється у компактній функціонально-планувальній структурі житлової зони комплексу.

Приміщення камерного типу для утримання заарештованих під час слідства складають режимний корпус слідчого ізолятора (СІЗО) разом із обслуговуючими та допоміжними приміщеннями. Камери можуть бути на два місця (10% осіб, узятих під варту), мінімальна розрахункова площа яких складає 4 м² на особу, на 4 місця (50%), на 6 та 8 місць (по 20%). Камерні приміщення режимної будівлі СІЗО на 4, 6, 8 місць проектується з розрахунку не менше 3 м² на особу. Рекомендується об'єднання камер в окремі відділення чи секції, розраховані на 150-200 осіб, де розташовуються загальні приміщення, а саме: кімната для роздачі їжі, миття та зберігання столового посуду; комори; душові з розрахунку 1 сітка на 25-30 осіб; кімната відправлення релігійних обрядів; прогулянкові двори з розрахунку на 25% від загальної місткості СІЗО; прогулянковий двір для занять фізкультурою тощо. Також відповідно до завдання на проектування, у режимній будівлі може передбачатися розміщення туберкульозного відділення, яке повинно забезпечуватися окремими обслуговуючими приміщеннями. Розташування кожного відділення виключає візуальний та комунікаційний зв'язок між сусідніми камерними секціями та забезпечує постійний нагляд за в'язнями.

Отже, проведеним дослідженням архітектурного середовища пенітенціарних комплексів різних типів встановлено недостатню розробленість нормативної бази на рівні територіальної мережі та предметно-просторовому рівні (меблі та обладнання). З'ясовано, що розроблення нових пропозицій і коригування діючої нормативної бази потребує додаткових досліджень і розширення кількості класифікаційних ознак, насамперед, тих, що пов'язані з динамікою розвитку пенітенціарної системи. Детальний аналіз вітчизняних і закордонних нормативних документів засвідчив актуальність проблеми та необхідність їх оновлення в напрямках проведення додаткових ергономічних досліджень предметного оточення та коригування відповідних нормалей.

Список використаних джерел

1. Степанюк А. Х. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України: Монографія / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець. – Харків: Кроссрод, 2007. – 184 с.
2. Офіційний веб-сайт: Державна пенітенціарна служба України. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua>
3. Третяк Ю. В. Типологічні основи формування архітектурного середовища пенітенціарних комплексів. Автореф. дис. ... д-ра архіт.: 18.00.02 / Ю. В. Третяк; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. – К., 2015. – 36с.
4. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/678075>
5. Federal Bureau of Prisons [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bop.gov/Federal Bureau of Prisons>

Стаття надійшла до редколегії 17.11.2015